

О. О. Порядна

Криворізький національний університет

ДИНАМІКА ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

**(зіставлення перекладознавчих поглядів І. Франка
із сучасними концепціями)**

Розглянуто проблеми художнього перекладу крізь призму своєрідності перекладознавчої концепції І. Франка та зіставлення його теоретичних засад на фоні провідних перекладознавчих концепцій.

Ключові слова: переклад, критерії, синтез, об'єктивність, суб'єктивність.

Рассмотрены проблемы художественного перевода сквозь призму своеобразия переводческой концепции И. Франко и сопоставления его теоретических основ на фоне ведущих концепций перевода.

Ключевые слова: перевод, критерии, синтез, объективность, субъективность.

The article deals with the problem of literary translation through the identity of I. Franko's translator concept and comparing its theoretical foundations on the background leading translation concepts.

Key words: translation, criteria, synthesis, objectivity and subjectivity.

Актуальність дослідження зумовлюється комплексним підходом до вивчення проблем художнього перекладу, коли йдеться не тільки про відтворення граматичних, лексичних, стилістичних особливостей художнього твору, а й про ретрансляцію змісту, ідей, образів, духу оригіналу.

Мета дослідження полягає у виявленні своєрідності перекладознавчої концепції І. Франка, вивченні критеріїв оцінки художнього перекладу та тих вимог, які він висував перекладачеві, апробація його теоретичних засад потребує звернення до провідних перекладознавчих концепцій.

В епоху І. Франка наука про переклад тільки зароджувалась, до 1880-х рр. на теренах українського перекладознавства не було жодного дослідника, якого можна було б назвати основоположником теорії українського перекладу, який заклав би фундаментальні основи з питань науки про переклад, тому для отримання чіткого уявлення щодо перекладознавчої концепції І. Франка та її значення для розвитку української літературної полісистеми вважаємо доцільним дослідити динаміку проблеми визначення критеріїв оцінки художнього перекладу в історичному та теоретичному аспектах.

Перекладацька спадщина митця не раз була предметом досліджень багатьох науковців (Ю. Ступак, М. Шаповалова, О. Фінкель, Я. Ярема, Т. Пачовський, О. Мороз, М. Стріха, М. Зимомря, М. Гнатюк та ін.), проте на сьогоднішній день немає системних досліджень, де б розглядалися питання про те, як сам І. Франко у своїй перекладознавчій діяльності визначав критерії оцінки художнього перекладу.

Нахил І. Франка до студіювання перекладених творів світової літератури й науковий підхід до вироблення власної методології чітко простежується у його літературно-критичних працях, зокрема у двох із них: «Каменярі» та передмова до «Фавста». Статтю «Каменярі. Український текст і польський переклад. Децю про штуку перекладання» правомірно можна вважати енциклопедією українського перекладознавства того часу. Автор уперше окреслює концептуальний підхід

до перекладу, проводить літературознавчий аналіз та за допомогою порівняльного методу розбирає «з історично-літературного та естетичного погляду» [6, с. 7] власний вірш «Каменярі», зіставляючи його з польським перекладом, який виконав С. Твердохліб. Слід зауважити статистичну точність та педантичність, з якою І. Франко підійшов до аналізу творів: він розбирає поетику, зіставляє ритмічні, фонетичні, лексичні, морфологічні одиниці мови, особливої уваги рецензент приділяє стилістичним особливостям. Наведемо декілька прикладів, де митець шляхом компаративного аналізу вивчає ритміку, досліджує питання з нормативної стилістики (пошук варіантів при перекладі) й літературної стилістики (відхилення при перекладі): «ужив той самий тринадцятискладовий розмір <...> се надає кожній строфі лагіднішу, неначе м'якішу тонацію» [6, с. 13], «опустив слово «немов» <...>, а слова «передо мною» переклав чотирма польськими, що мають по троху інше значення. В перекладі другого рядка д. Твердохліб допустив дієслово, якого в оригіналі нема, і допустив замість прикметника дієприкметник» [6, с. 13].

У передмові до «Фавста» І. Франко досить чітко визначив мету та основні вимоги щодо якісного художнього перекладу. Суть свого перекладацького методу можемо гіпотетично припустити, що І. Франко вклав у наступні слова: «Я старався переводити «Фавста» вільно, о скільки мож дослівно, подавати кожду думку автора по змозі в такій самій формі, як сам автор, – на скільки се було згідне з духом нашої мови. Я майже всюди задержував таке саме метрум, яке було в оригіналі» [5, с. 12]. Отже, основним завданням перекладу є максимально можливо відтворити рідною мовою ідейного змісту, художньо-стилістичних та формально-віршових рис оригіналу, запропонувати такий твір, який би міг замінити читачеві оригінал.

Але для того, щоб збагнути перекладацьку позицію І. Франка, її основні постулати, потрібно здійснити комплексне дослідження, систематизувавши його вимоги до перекладача, аналіз перекладацької техніки, як, власне, сам майстер українського слова розглядав переклади у системі національної літератури. Загалом, дослідження І. Франка у галузі перекладознавства можна умовно поділити на чотири блоки:

1) наукові статті та розвідки, в яких закладено основи теорії перекладу (««Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання», «Шекспір в українців», «Адам Міцкевич в українській літературі», «Шевченко по-німецьки», «Шевченко в німецькій одязі», «Пісні Сапфони», «Уваги до перекладу «Фауста» Гете», «Літературна мова і діалекти», «Говоримо за вовка – скажімо і за вовка», «З чужих літератур», «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року», «Михайло П. Старицький», «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах»);

2) рецензії на переклади П. Куліша, М. Старицького, С. Руданського, А. Кримського, М. Павлика, А. Крушельницької, д-ра Бігеляйзена, а також на чеські переклади Т. Шевченка;

3) передмови до власних перекладів творів та перекладів П. Куліша;

4) епістолярна спадщина, яка налічує 225 листів, у яких знаходимо чимало цінних перекладознавчих та перекладацьких питань, також тут зазначаються перспективи, роздуми І. Франка з питань перекладацтва.

Зроблений екскурс досліджень І. Франка з проблем художнього перекладу дає принагідно новий ґрунт для дослідження, яке базується на встановленні перекладознавчої концепції митця.

Тож можемо констатувати, що у концепції художнього перекладу І. Франка окреслюється ідейно-образна структура, яка досліджує проблему художнього перекладу у діалектичному зв'язку від ідейно-художніх узагальнень митця до семантико-стилістичних та прагматичних особливостей. І. Франко бачив художній переклад, по-перше, як засіб духовного спілкування народів; по-друге, пере-

клад являє собою надбання рідної літератури; по-третє, художній переклад – це мистецтво, яке потребує такої ж тяжкої й кропіткої праці, як і робота над оригінальним твором, це творчість, у результаті якої створюються нові художні цінності; по-четверте, потрібно підходити диференційовано не тільки до вибору автора для перекладу, а й до вибору творів у окремих авторів, перекладати тільки високохудожні, змістовні й актуальні на даний момент твори; по-п'яте, завдання перекладу полягає у точному відтворенні оригіналу, проте справжня точність досягається не буквальним перекладом усіх слів оригіналу, а відтворенням змісту й форми засобами іншої мови; по-шосте, необхідно зберігати еквілінеарність й еквіритмічність оригіналу; по-сьоме, переклад повинен створювати таке ж художнє враження, що й оригінал; по-восьме, перекладач повинен точно визначати семантичні відтінки слів оригіналу в контексті й підбирати у мові перекладу відповідники, як за змістом, так і за семантичним відношенням; по-дев'яте, глибоке знання перекладачем не тільки мови оригіналу, а й рідної мови; по-десяте, перекладати потрібно літературною мовою, а не діалектом; по-одинадцять, переклад повинен виконуватися тільки з оригіналу; по-дванадцять, необхідно точно відтворювати національний колорит оригіналу, його специфічні національні реалії; по-тринадцять, перекладачеві потрібно знати історію народу, мовою якого написаний оригінал, його побут, звичаї; по-чотирнадцять, переклад повинен бути доступним сприйняттю широкими народними масами.

І. Франко високо оцінює ті переклади, в яких перекладач відступає від буквального відтворення оригіналу, рішуче вводить заміни, але правильно передає його ідейне навантаження. До перекладу однієї строфи «Каменярів» І. Франко зазначає: «При всій свободі перекладача переклад сеї строфи, щодо передачі думок і образів можна назвати бездоганним» [6, с. 17]. Справді, митець приділяє велику увагу підбору слів згідно з контекстом, він вважає, що відповідність оригіналу залежить від того, наскільки правильно і точно відповідатимуть слова перекладу загальному тонові тексту оригіналу. За І. Франком, перекладач повинен повсякчас усвідомлювати головну ідею твору, думати цілісно, а не перекладати окремі слова і речення. Також поет вимагав адекватної трансляції художніх засобів оригіналу: образів, порівнянь, метафор, епітетів тощо.

Концепцію художнього перекладу І. Франка можна віднести до поетикального аспекту перекладу, оскільки його індивідуальна мова виступає не як своєрідна форма мови чи окремих мовний стиль, а як форма мистецтва, його майстерності. У перекладах І. Франка при зіткненні двох світів переклад може ретранслювати оригінал, по-перше, у всій його повноті в іншомовне середовище (наприклад, переклади сонетів Шекспіра), по-друге, частково передає основні ідеї та образи (наприклад, переклад П.-Б. Шеллі «Будущий Золотий вік (з поеми “Звільнений Прометей”»)), по-третє, повністю адаптує його до рівня не лише іншої мови, а й іншого мислення, іншої національної свідомості (наприклад, переклад старотландських балад).

Також вищезазначену концепцію І. Франка можна віднести й до комунікативного аспекту перекладу, оскільки його переклади є засобом комунікації між національними літературами, виступають як форма міжлітературних зв'язків, створюють міжкультурний діалог між націями.

Для того, щоб мати можливість об'єктивно оцінити діяльність І. Франка як теоретика перекладу, необхідно звернутися безпосередньо до провідних концепцій відомих теоретиків перекладу.

Яскравим представником Відродження можна назвати Етьєна Доле, котрий відкрив новий погляд на проблему художнього перекладу. У 1540 р. у трактаті «Як добре перекладати з однієї мови на іншу» він сформулював п'ять базових вимог до перекладача: добре розуміти зміст і головну ідею оригіналу; досконало володіти як рідною мовою, так і мовою оригіналу; уникати дослівного перекла-

ду; використовувати загальноживані мовні засоби, тобто мову простого люду; ретельно підбирати слова при перекладі задля збереження тональності [7, с. 13].

Як бачимо, схожість перекладознавчих концепцій І. Франка та Е. Доле очевидна, майже ідентична: у результаті перекладу здійснюється синтез національних особливостей двох культур, представниками яких є автор і перекладач, саме завдяки синтезу виникає діалогічний зв'язок, при якому не втрачається національна самобутність обох творів.

Цікаво простежити погляд на проблему теорії художнього перекладу іншого представника епохи романтизму, німецького дослідника А. Шлегеля. Загалом він розглядав художній переклад як єдність форми й змісту, пропагував вірність оригіналу, проте допускав уживання творчих трансформацій, застосування натуралізації у перекладі, адже перекладач, на його думку, є перш за все творцем. А. Шлегель був переконаний, що перекладач повинен передавати всю красу іншомовної поезії, нічого до неї не додаючи і навіть не виправляючи рими. Його концепція ґрунтується на протистоянні і перебуває навіть дещо у взаємозалежності між об'єктивним і суб'єктивним способом перекладу.

Зіставляючи вищезазначені погляди із перекладознавчими переконаннями І. Франка, можна сказати, що протиборство між буквализмом і творчим методом теж є характерною особливістю І. Франка як перекладача.

Розглянемо більш сучасну концепцію перекладу – В. Коптілова, для якого переклад – це відображення думок і почуттів автора художнього твору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови, і насамперед це – явище естетичне [3, с. 3].

У своїй перекладознавчій концепції вчений доводить можливість здійснення перекладу з будь-якої мови, проте зазначає, що перекладу без втрат не буває. Знову ж таки, як і попередні представники, він виокремлює проблему взаємодії індивідуальностей автора й перекладача – зіткнення об'єктивного і суб'єктивного, з приводу чого зауважує: «Кожен переклад – це поле боротьби між об'єктивним відображенням першотвору і суб'єктивним тлумаченням його перекладачем» [3, с. 89].

Також дослідник дотримується тих же думок щодо збереження форми й змісту, ідейного навантаження, мегаобразу; ідейно-образні особливості разом із стилістичними повинні паралельно відображатись у тексті перекладу.

Отже, здійснений огляд різних підходів до проблем художнього перекладу дає можливість консолідувати й виокремити критерії оцінки художнього перекладу, які виступають своєрідною формою майстерності перекладача при ретранслюванні оригіналу:

- 1) вірність – художність, мистецька якість;
- 2) точність – збереження форми, обсягу тощо;
- 3) адекватність;
- 4) еквівалентність;
- 5) адаптації – суто вжиткове пристосування стилістики, композиції та змісту оригіналу до культурно-історичних, естетичних уподобань;
- 6) лексичні трансформації (перестановка, додавання, вилучення, заміна, генералізація, антонімічний переклад, інтерпретація вислову, комплексна трансформація);
- 7) метод уподібнення – відтворення семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншою мовою;
- 8) авторський ідіолект – індивідуальні риси стилю, що вирізняються з-поміж інших;
- 9) вплив архетипів на перекладача та ідентичність мислення.

Головні критерії оцінки художніх перекладів та основні вимоги до них є свідченням цілісності перекладознавчої концепції І. Франка, який обґрунтував процес

перекладу з наукової точки зору, апробувавши його як монолітність літературознавчих, стилістичних, лінгвістичних та естетичних чинників.

Бібліографічні посилання

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка : учеб. пособие / И. Р. Гальперин. – М. : Высш. шк., 1981. – 334 с.
2. Донскіс Л. Збентежена ідентичність і сучасний світ : моногр. / Л. Донскіс. – К. : Факт, 2010. – 312 с.
3. Коптілов В. Першотвір і переклад [Роздуми і спостереження] / В. Коптілов – К. : Дніпро, 1972. – 214 с.
4. Літературознавча енциклопедія / авт.-укладач Ю. І. Ковалів. – Т. 1. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
5. Фавст. Трагедія Йогана Вольфганга Гете: Ч. I / з нім. перекл. і пояснив Іван Франко. – Львів, 1882. – С. 12.
6. Франко І. Твори: в 50 т. / Іван Франко: Літературно-критичні праці / [упоряд. та комент. В. П. Колосової, за ред. В. І. Крекотень]. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 39. – С. 702.
7. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / [ed. by M. Baker]. – L. ; NY. : Routledge, 2004. – 353 p.

Надійшла до редколегії 08.02.2013 р.

УДК 821.111-31.09

О. А. Воеводина

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СМЫСЛООБРАЗУЮЩАЯ ФУНКЦИЯ ЭПИГРАФА В ЛИРИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

Розглядаються підходи до аналізу епіграфа в поетичному тексті у його взаємодії з основним текстом вірша чи ліричного циклу.

Ключові слова: рамковий текст, епіграф, експозиція, семантичний план тексту, інтертекстуальність.

Рассматриваются подходы к анализу эпитафы в поэтическом тексте в его взаимодействии с основным текстом стихотворения или лирического цикла.

Ключевые слова: рамочный текст, эпитафа, семантический план текста, интертекстуальность.

The article discusses approaches to the analysis of an epigraph in the poetic text in its interaction with the main text of the poem or lyric cycle.

Key words: frame text, epigraph, semantic text plan, intertextuality.

Епіграф, котрий, як известно, входить в так называемый заголовочный комплекс в рамочном тексте произведения, подчеркивает открытость границ текста, а в авторском цикле выявляет взаимосвязь всех составных частей цикла, их подчиненность единому замыслу. В лирическом сборнике важность смысла цитаты усиливается ее предпозицией по отношению к тексту. Епіграф вступає в диалогіческие отношения с основным текстом, тем более, когда это, как чаще всего и бывает, «чужое слово». Сама необязательность епіграфа делает его особо значимым. Как композиционный прием епіграф играет роль экспозиции после заглавия, но перед текстом. Через епіграф автор открывает внешнюю границу текста